

Ғ.Әлжанов^{1*}

¹Х.Досмұхамедов атындағы Атырау Университеті, Атырау қ., Қазақстан

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ РУХАНИ ДҮНИЕТАНЫМЫН ЭТНОДИЗАЙН НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МОДЕЛІ

Аңдатпа

Көркем білім берудің алға қойылған міндеттері мен мәселелерін жүзеге асырудың тиімділігі студенттердің шығармашылық түрленуіне, өзін-өзі жүзеге асыру қабілетін дамытуына, қоршаған шынайылықты сәндік-қолданбалы тұрғыдан эстетикалық түрлендіруіне байланысты. Бұл қазіргі заманғы көркем білім беруде студенттердің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруды өзектендіреді. Осыған байланысты зерттеуімізде «көркем білім беру», «дүниетаным», «рухани дүниетаным», «этнодизайн» ұғымдарының мазмұны маңызды болып табылады. Көркем білім беру мазмұны этнодизайн негізінде рухани дүниетанымын қалыптастыруда теориялық құзыреттілікті, практикалық көркемдік іс-әрекетте тәжірибе жинақтау, талдау және бағалау дағдыларын меңгеруді қамтиды. Мұнда көркем білім беру мазмұны студенттердің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда білімнің тұлғаның дамуы үшін маңызын түсінуіне, практикалық көркем іс-әрекетте қажетті дағдыларды меңгеруін, шығармашылықты өз өмірінің ажырамас бөлігі ретінде қабылдауына мүмкіндік береді. Рухани дүниетаным – бұл дүниетанымдық іс-әрекетке қажетті дүниетанымдық қабілеттерінің, көркем-рухани білімі мен практикалық іскерлігінің кіріктірілген тұлғалық сапасы. Этнодизайн ұлттық дәстүрлі мәдениетке негізделген, одан мәнді мағыналар алып, оларды қазіргі мәдениет пен өнердің жаңа формаларында және қоғамдық дамудың жаңа кезеңінде өзекті етеді. Қазіргі заманғы этнодизайн негізіндегі көркем білім беру – бұл адам мен табиғи элементтер арасындағы қарым-қатынас, күрделілік дәрежесі әртүрлі жаңа мәдени жүйелердің алуан түрлілігін жасайтын уақыт пен кеңістіктің ерекше символы. Сондықтан этнодизайн көркем білім беру мен көркем мәдениеттің бір бөлігі және затты этномәдени кеңістікте жобалау іс-әрекетінің нәтижесі ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: көркем білім беру, әдіснама, модель, технология, этнодизайн.

Альжанов Г. 1*

Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, г.Атырау, Казахстан

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ НА ОСНОВЕ ЭТНОДИЗАЙНА У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация

Эффективность реализации задач и проблем художественного образования зависит от творческого преобразования студентов, развития способности к самореализации, эстетического преобразования окружающей действительности с декоративно-практической точки зрения. Это актуализирует в современном художественном образовании формирование духовного мировоззрения студентов на основе этнодизайна. В связи с этим в нашем исследовании важное значение имеют содержания понятий «художественное образование», «мировоззрение», «духовное мировоззрение», «этнодизайн». Содержание художественного образования включает приобретение теоретической компетентности, опыта практической художественной деятельности, навыков анализа и оценки в формировании духовного мировоззрения на основе этнодизайна. Здесь содержание художественного образования позволяет студентам понять значение образования для развития личности в формировании ее духовного мировоззрения на основе этнодизайна, приобрести навыки, необходимые для практической художественной деятельности, принять творчество как неотъемлемую часть своей деятельности. Духовное мировоззрение – это комплексное качество личности мировоззренческих способностей, художественно-духовных знаний и практических деловых навыков, необходимых для мировоззренческой деятельности. Этнодизайн опирается на национальную традиционную культуру, извлекает из нее существенные смыслы и делает их актуальными в новых формах современной культуры и искусства и в новый период общественного развития. Художественное образование, основанное на современном этнодизайне, является особым символом времени и пространства, создающим множество новых культурных систем разной степени сложности, взаимоотношений человека и природных стихий. Следовательно, этнодизайн рассматривается как часть художественного образования и художественной культуры и как результат деятельности по проектированию объектов этнокультурного пространства.

Ключевые слова: художественное образование, методология, технология, модель, этнодизайн.

Alzhanov G.^{1*}

¹Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

MODEL FORMATION OF A SPIRITUAL WORLDVIEW BASED ON ETHNODESIGN IN STUDENTS OF SPECIALTY ART EDUCATION

Abstract

The effectiveness of implementing the tasks and problems of art education depends on the creative transformation of students, the development of the ability for self-realization, and the aesthetic transformation of the surrounding reality from a decorative and practical point of view. This actualizes in modern art education the formation of the spiritual worldview of students based on ethnodesign. In this regard, in our study the content of the concepts “art education”, “worldview”, “spiritual worldview”, “ethnic design” are important. The content of art education includes the acquisition of theoretical competence, experience in practical artistic activity, analysis and assessment skills in the formation of a spiritual worldview based on ethnodesign. Here, the content of art education allows students to understand the importance of education for the development of the individual in the formation of his spiritual worldview based on ethnodesign, acquire the skills necessary for practical artistic activity, and accept creativity as an integral part of his activity. Spiritual worldview is a complex quality of a person’s worldview abilities, artistic and spiritual knowledge and practical business skills necessary for worldview activities. Ethnic design is based on national traditional culture, extracts significant meanings from it and makes them relevant in new forms of modern culture and art and in a new period of social development. Art education, based on modern ethnodesign, is a special symbol of time and space, creating many new cultural systems of varying degrees of complexity, relationships between humans and natural elements. Consequently, ethnodesign is considered as part of art education and artistic culture and as a result of the activity of designing objects of ethnocultural space.

Keywords: art education, methodology, technology, model, ethnodesign.

Кіріспе. Дүниетаным күрделі рухани жүйе, ол көзқарастар, ойлар, идеялар, құндылықтар мен ұстанымдар жиынтығынан тұрады. Қоғамдағы кез келген мәселені тиімді, дұрыс шеше алатын, еңбек іс-әрекеті мен танымдық іс-әрекетке қабілетті адамдүниетанымы қалыптасқан тұлға деп саналады.

Сондықтан дүниетаным адамзат пен қоғамның рухани өміріндегі күрделі үдеріс ретінде оның өмірлік позицияларын мен қызметін мақсатты түрде ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады. Осыдан дүниетанымды қалыптастыру үшін адам бәрінен бұрын білім негіздерін меңгеруі қажет. Өйткені, білім дүниетанымды қалыптастырудың негізгі өзегін құрайтын мәселе болып табылады.

«Дүниетаным» ұғымы алғаш рет XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басындағы неміс классикалық философиялық әдебиетінде қолданыла бастады. Немістің «Anschauung» сөзі «пайымдау» немесе «көзқарас, орныққан пікір» деген мағыналарды білдіреді. XIX ғасырдың ортасында «дүниетаным» ұғымы философия пәнін неғұрлым нақты анықтау мәселелерін шешумен байланысты болды. XIX ғасырдың екінші жартысында «дүниетаным» (Weltanschauung) «философия» және «метафизика» сөздерінің синонимі ретінде қолданылады. XX ғасыр философиясында ескі физиканың элементтерін «дүниетаным» ұғымында сақтау үрдісі орын алды. КСРО-да «дүниетаным» ұғымын белсенді түрде зерттеп, ғалымдар (В.Л.Василенко, Т.И.Ойзерман, А.Г.Спиркин В.Ф.Черноволенко) оны «білім-сенім-әрекет» триадасында зерделеді. Сонымен қатар дүниетаным ұғымы жеке тұлғаның белсенді шығармашылық ұстанымы (В.И.Шинкарук, Я.И.Яценко) және адамның әлемдегі орны мен өмірдегі мақсатын түсінуі (А.Н.Чанышев) сипатында анықталуымен ерекшеленеді.

Жалпы дүниеге көзқарас адам қоғамымен бірге пайда болған тарихи құбылыс. Сондықтан дүниетанымның қалыптасу тарихында «дүниеге көзқарас», «дүниені түйсіну», «дүниетаным», «рухани дүниетаным», «таным», «әлем бейнесі» ұғымдары грек философтары (Демокрит, Платон, Аристотель және т.б.), қазақ ғұламалары (Қорқыт, әл-Фараби, Ж.Баласағұни, Қ.А.Ясауи және т.б.) еңбектерінен бастау алып, қазақ ағартушылары (А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ш.Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов және т.б.) еңбектерінде жалғасын табады. Шет елдік ғалымдар (Ф.Х.Кессиди,

В.И.Пропп, Е.М.Мелетинский және т.б.) және отандық философтардың (Ғ.Есім, Ә.Нысанбаев, А.Қасабеков, М.Орынбеков, Ж.Алтаев, А.Кішібеков, Ж.Әбділдин және т.б.) еңбектерінде ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерделенеді. Немістің классикалық философиясында «дүниетаным» ұғымы әлемге адам шығармашылығының динамикасымен байланысты (Г.Гегель) идеяларды енгізеді. ХІХ ғасырда «дүниетаным» ұғымы шығармашылықтың онтологиялық ерекшеліктерін көрсететін көптеген мысалдар келтіріледі (Н.Бердяев), адам болмысына және жалпы болмысқа қатысты идеяларды қамтиды (Л.Толстой).

Дүниетанымның қазіргі заманғы анықтамалары адамның «Мені» немесе оның қызметінің сфераларының (когнитивтік, психикалық, психологиялық, практикалық және т.б.) барлық компоненттерін қамтиды. Дүниетанымның әртүрлі аспектілерін, қасиеттері мен функцияларын зерттеу бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді: антропологиялық бағыт (П.С.Гуревич, Б.Г.Юдин т.б.); философиялық-психологиялық бағыт (С.Грофф, В.Джеймс, В.Франкл, Э.Фромм, А.Г.Асмолов, В.П.Зинченко т.б.); әлеуметтік-философиялық және әлеуметтік-мәдени бағыт (Е.И.Кукушкина, Л.Б.Логунова және т.б.); педагогикалық-психологиялық (М.А.Данилов, И.Я.Лернер, Л.В.Занков, А.А.Бейсенбаева, Б.А.Тұрғынбаева, Т.Тәжібаев, Қ.Жарықбаев); ғылыми (В.А.Лекторский, А.А.Касян және т.б.).

Дүниетанымды әлемді игерудің ерекше тәсілі ретінде түсіндіру тұлғалық ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік топтардың, этностар мен халықтардың дүниетанымдық жүйелерін мифология, фольклор түрінде көрінетін жоғары теориялық деңгейде зерттеуге мүмкіндік туғызады.

Қ.Аймағамбетова «дүниетаным» ұғымына «жалпы алғанда, адамның білімін, сенімін, идеалдары мен құндылық бағдарын, айналасына деген көзқарастарын (психологиялық және эстетикалық, саяси және т.б.) сипаттайтын рухани қажеттіліктерді меңгеру жүйесі» деген анықтама береді [1, б. 41].

А.А.Бейсенбаеваның пікірінше, ізгілік дүниетанымның айнымас бөліктерінің біріне саналады. Тұлғаның ізгілік сапа-қасиеттері мен ізгілік қарым-қатынастарының қалыптасуы және дамуы, қалыптасу заңдылықтары мен әдістері дүниетанымдық мәдениетінің жоғары деңгейін сипаттайды [2, б. 74].

Соңғы жылдардағы зерттеулерде дүниетаным мәселесі әртүрлі тұрғыдан қарастырылады. Мысалы, педагогтың педагогикалық және дүниетанымдық мәдениетін салыстыру арқылы дүниетанымдық мәдениетті қалыптастырудың өзіндік ерекшеліктері айқындалады. Автордың пірінше, дүниетанымдық мәдениет тұлғаның жеке кәсіби сапасы ретінде өзекті де табысты және қазіргі заманғы ерекше үздік белгілерінің бірі. Ол тұлғаның құрылымының элементі ғана емес, оның кәсіби құрылымын байытудың және қалыптастырудың ең қажет факторы [3, б. 130].

Демек, тұлғаның дүниетанымы жалпыланған білімі мен ақиқат шындық туралы идеялар жүйесі, адамның әлемге практикалық және теориялық қатынасын, оның қоршаған шынайылықты көру, түсіну және бағалау қабілетін, өзін таным мен практиканың нақты тарихи субъектісі ретінде тану тәсілін ашатын сенімдер мен идеалдар жүйесі, ұстанымдары, құндылық бағыттары.

Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда рухани дүниетанымның атқаратын қызметтері қоршаған ортаның әсер ететін факторларымен сипатталады және олар мыналарды қамтиды: қоғамның мәдениеті, ұстанымы, әлеуметтік тәртіп, жобалау біліктілігі, сондай-ақ қалыптасқан ортаны сипаттайтын көрсеткіштер: қоршаған ортаның әлеуметтік жағдайы (әлеуметтік дизайн); функционалдық жайлылық (эргономика); экодизайн (бейнеэкология және т.б.); геодизайн (аумақтарды концептуалды брендтеу); этнодизайн (геомәдениет); психологиялық жайлылық (эмоционалды дизайн, нейродизайн). Бұл қызметтер қоршаған орта объектілерінің қолданбалы даму кезеңдерін (зерттеу, тұжырымдамалық іздеу, алдын ала және жобалау) анықтауға мүмкіндік берді.

Жетекші ғалымдар мен зерттеушілердің ғылыми еңбектерін зерделеу, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесі бойынша жинақталған тәжірибені талдау бұл сала әлі де аз зерттелген деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда:

- студенттердің мәдени сан алуан түрлілік түсініктерін қалыптастыру, ұлттық қолөнерге жағымды көзқарастарын тәрбиелеу, креативтілік қабілетін дамыту қажеттілігіне қоғамның сұранысы мен көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесінің теориялық-әдіснамалық негіздемесінің жеткіліксіздігі немесе әлі де жеткілікті зерттелмеуі арасында;

- көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру үдерісінің әлеуеті мен оны іс жүзінде көрсететін моделінің әзірленбеуі, педагогикалық шарттарының анықталмауы арасында;

- қоғамдағы рухани-материалдық өндірістің барлық салаларының дамуын жеделдетуге байланысты этнодизайнның мүмкіндіктері мен оны жүзеге асыру әдістемесінің жасалмауы арасында қарама-қайшылықтардың анықталуы зерттеудің өзектілігін айқындай түседі.

Анықталған қарама-қайшылықтар көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделін жасауға мүмкіндік туғызады.

Негізгі ережелер. Мақалада көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделі, оны жүзеге асыру тетіктері мен алгоритмі, кезеңдері қарастырылады. Зерттеуіміздің өзектілігі көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың тиімділігін зерттеу болып табылады. Сондықтан көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің компоненттерінің (мотивациялық, когнитивтік, іс-әрекеттік) қалыптасуының алғашқы деңгейін анықтау мақсатында эксперименттік тәжірибеде қолданылады. Соның ішінде, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің іс-әрекеттік компонентінің қалыптасу деңгейін анықтауда Е.Е.Туниктің «Жеке тұлғаның шығармашылығын диагностикалау» әдістемесі бойынша алынған нәтижелерге талдау жасалады.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу әдіснамасы зерттеушілердің (S.Deckard, K.Berndt, M.Filakouridis, T.Iverson, and D.A.DeWitt [4], E.Natsis [5]) ғылыми еңбектері мен олардың рухани дүниетаным мәселесін зерттеуге байланысты негізгі ережелерінен тұрады. Сондықтан зерттеу барысында теориялық (талдау, контент-талдау және т.б.), эмпирикалық (сауалнама, т.б.) және математикалық-статистикалық тұрғыдан өңдеу әдістері қолданылады.

Демек, рухани кеңістік адам мен қоршаған ортаның сан қырлы байланысының нәтижесінде пайда болатын құбылыс. Әркімнің түсінігі әртүрлі және пікірлері уақыт өте өзгереді. Рухани кеңістіктің құрылымында мәдени, саяси және әлеуметтік кеңістіктердің белгілері бар.

Демек, адам өзінің рухани кеңістігінің қалыптасуына жағдай жасауға мүмкіндік алады, ол қозғалыс пен әрекет арқылы шығармашылықты ынталандырады. Шығармашыл адам өзінің рухани әлеуетін арттырады, болашақ маманның рухани кеңістігінде қоғамдық іс-әрекеттің барлық салалары қалыптасып, дамиды.

Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруды теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негіздеуде құзыреттілік, тұлғалық бағдарлық, іс-әрекет, жүйелілік тұғырлары басшылыққа алынады. Дүниетаным философиялық ізденістердің жалпы контекстінде қарастырылады, дүниетаным құбылысын зерттеуде жеке тұлғаның құрылымы, оның үш компоненті (бейсаналық, түпкі сана, сана) маңызды рөл атқарады (З. Фрейд); адамның дүниетанымы оның іс-әрекетінің белгілі бір спектрінде көрініс табады: танымдық, коммуникативтік, түрлендіру, құндылық-бағдарлық, көркемдік (шығармашылық) іс-әрекет. Әрбір іс-әрекет үдерісінде адам жаңа фактілерді, тәжірибелі деректерді, идеяларды, наным-сенімдерді меңгере алады (М.С. Каган).

Б.Паридинова рухани дүниетанымның дамуы және руханилық қоғам дамуының барлық салаларында өзекті мәселелерін, негізгі ұғымдарын және оның мәнін, әлеуметтік және педагогикалық мәселе ретінде қарастырады. Заманауикоғам өзгерістері мұғалімдердің рухани-адамгершілік қасиеттерін, рухани дамуын талап етеді. Сондықтан болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымның қалыптасуы олардың тұлғалық сапа-қасиеттері мен әлеуметтік жауапкершілігімен тығыз байланысты деп санайды. Өйткені, тұлғалық сапа-қасиеттер адамның ішкі дүниесінің өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Автор «рухани дүниетаным» ұғымын кез келген тұлғаның дүниеге деген ой-пікірі мен көзқарасына барлық білім беру ұйымдары мен айналадағы ортаның ықпалында қалыптасқан білім негіздеріне сүйенетін құбылыс ретінде анықтайды [6, б.93].

Сонымен, дүниетаным адамның дүниедегі ортасын, орны мен мақсатын сипаттайтын тұрақты көзқарастар, ұстанымдар мен идеялар. Ол әлеуметтік шындық пен әлеуметтік жағдайлардың ерекшеліктерімен анықталады. Сондықтан адамзат пен қоғамның рухани өміріндегі күрделі құбылыс ретінде дүниетанымның көмегімен адамның іс-әрекеті ұйымдас-тырылып, реттеледі.

Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделін қарастыруда «модель», «моделдеу» әдістеріне талдау жасалады.

Кез-келген модель, модельдеу зерттеу тақырыбының функциялары мен байланыстарын сипаттайтын элементтер жүйесін ұсынады. Отандық және алыс-жақын шетелдік ғалымдар (Н.Д. Хмель, Ә.П.Сейтешев, Г.А.Уманов, В.П.Беспалько, А.Н.Дахин және т.б.) мазмұндық және құрылымдық-мазмұндық, функционалдық және құрылымдық-функционалдық, технологиялық, теориялық, концептуальдық, ұйымдастырушылық, басқарушылық, дидактикалық, рефлексивтік, позициялық, нормативтік-құқықтық секілді модельдердің түрлерін бөліп көрсетеді.

Модель «modulus» сөзі латын тілінен аударғанда «үлгі», «өлшем» деген мағыналарды білдіреді. В.В.Краевскийдің пікірінше, модель жүйе ретінде зерттеу пәнін, функциясын, байланыстарын, тараптарын анықтайды; зерттелетін үдерісті жеңілдету және практикалық тәжірибені абстрактілі жалпылау нәтижесі, объект туралы теориялық идеялар мен ол туралы эмпирикалық білімнің арақатынасы ретінде қызмет етеді [7].

Модельдеу әдісі белгілі бір сапаны қалыптастыру тұрғысынан белсенді қолданылады. Ол дайындық тетіктерін теориялық негіздеуге мүмкіндік береді. Сондықтан модель «ғылыми зерттеулерге бағытталған оқытуды құру үшін үлгіні шығаратын құрылғы, құрылым» ретінде анықталады [8].

Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделі зерттеу нысанының мәнін тереңірек түсінуге бағытталған. Зерттеуімізде ұсынылып отырған көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің құрылымындағы маңызды компоненттердің бірі блоктар болып табылады. Модельдің әрбір блогын модельдеу кезінде бір-бірімен өзара байланысты мәселелер шешімін табады, атап айтқанда:

- мақсаттық-мазмұндық блок модель құру мақсатын анықтауды және осы мақсатқа жету үшін тапсырмаларды құрастыруды қамтиды, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары мен қағидаларын анықтап, негіздейді, сонымен бірге этнодизайнды рухани дүниетанымды қалыптастыру құралы ретінде қарастыра отырып, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымның мазмұнын ашуға бағытталады;

- іс-әрекеттік-технологиялық блок білім беру үдерісінің барлық субъектілерінің өзара байланысты іс-әрекетінің тиісті мазмұнын, нысандары мен әдістерін, оқытудың мақсаттары мен қағидаларына сәйкес келетін көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру кезеңдерін анықтайтын міндеттерді шешу механизмі мен алгоритмін әзірлеуді және графикалық бейнелеуді қамтиды;

- бағалау-нәтижелік блок тәжірибеде қолдану үшін көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру компоненттерін (мотивациялық, когнитивтік, іс-әрекеттік), өлшемдері (дүниенымдық қажеттілік, дүниетанымдық білім, дүниетанымдық қабілет) мен көрсеткіштерін және соған сәйкес деңгейлерін (төмен, орта, жоғары) анықтайды.

Сондықтан мақсаттық-мазмұндық, іс-әрекеттік-технологиялық, бағалау-нәтижелік блоктар көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің құрылымы мен құрамын анықтайды.

Ұсынылып отырылған модельдің *мақсаттық-мазмұндық блогы* модельденетін үдерістің мақсаты мен міндеттерін біріктіреді. Мұнда жүйеқұраушы буын ретінде мақсат – көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру болып табылады, ол келесі міндеттерді шешуге бағытталады:

- көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың құрамдас бөліктерін анықтау;
- көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру тетіктері мен алгоритмін әзірлеу және оны оқу-танымдық үдеріске енгізу;
- этнодизайн мүмкіндіктерін көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру құралы ретінде пайдалану;
- көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруға бағытталған шығармашылық тапсырмалар кешенін әзірлеу;
- көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының этнодизайн негізінде қалыптасу динамикасын бағалау.

Сонымен қатар аталған *блогта* көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру үдерісінің тиімділігін ашуға мүмкіндік беретін тұғырларына сипаттама беріледі:

- жүйелілік тұғырдың мәні көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру үдерісін университеттегі білім алу кезеңінде жалғасын табуын ескеруді сипаттайды. Сонымен қатар, жоғары оқу орнында студенттердің меңгерген этномәдени тәжірибесін болашақ кәсіби іс-әрекетімен байланыстыруға негізделген сабақтастық қағидасын пайдалануда жүйеліліктұғыр қажет, ол рухани дүниетанымын қалыптастыруды қамтамасыз етуі тиіс;
- құзыреттілік тұғыр кәсіби даярлау үдерісінде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мақсатында кәсіби құзіреттілікті меңгеруіне, шығармашылық дағдыларын дамытуына бағытталған міндеттерін орындауға негіз болатын іс-әрекеттер жүйесінетікелей байланысты.

Э.Ф.Шарипованың пікірінше, оқыту мазмұнын модульдік құрастыру қағидасын интеграциялық мазмұн қағидасымен ұштастыруы этнодизайн құралдарын пайдалана отырып, болашақ мамандардың көркемдік-конструкторлық құзыреттілігін табысты қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады [9, б.102].

С.М. Кожуховская ұсынған дизайнерлік-педагогикалық тұғырпедагогтардың пәнаралық, интегративтік, жобалық-бағдарлық ойлауын дамытуға, әлеуметтік және кәсіби салада сұранысқа ие сан алуан түрлі жобалық контексттерге бейімделу мүмкіндігін жасауға бағытталған. Сонымен бірге автордың пікірінше, дизайндық білім берудің негізі құндылық бағдар дизайндық ойлауды тәрбиелеу, әртүрлі пәндік формалар мен орталар үшін жобалау әдістерін ұсыну болып табылады [10, б.18].

Бұл тұғыр зерттеуіміз үшін екі тұрғыдан өзекті болып табылады:

- біріншіден, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда алынған білім, білік, дағдыларды жаңа жағдайда, әсіресе мета-субъективтілікке және этнодизайн мүмкіндіктерінің көркемдік көптүрлілігіне байланысты жағдайдаларда қолдануға мүмкіндік береді;

- екіншіден, этнодизайн көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының қалыптастырудың тұлғалық-бағдарлық құралы болып табылады. Мұнда халықтардың мәдени ерекшеліктерін зерттеу, сәндік-қолданбалы өнерінің сан алуан түрлерімен таныстыру, соның ішінде, қолөнер бұйымдарын этномәдени мотивтерді пайдалана отырып, жасаудың және оны безендірудің техникалық тәсілдерін жүзеге асырады.

Этнодизайн дизайнның негізгі қасиеттерімен және категорияларымен сипатталады, сондықтан көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының қалыптастыру үшін әлеуметтік шартталған белсенділік қағидасы, сондай-ақ вариативтілік және тәжірибелік-бағдарлылық қағидалары басшылыққа алынуы тиіс. Бұл қағидалар студенттердің жобалау және шығармашылық белсенділігін белсендіру құралы ретінде этнодизайнның өзіне тән сипаттарын (дизайнның көркемдік, эстетикалық, этникалық, конструктивтік және технологиялық құрамдас бөліктерін пайдалану, ұлттық мәдениет элементтерін заманауи өнеркәсіптік өнімге айналдыруға бағыттау және т.б.) анықтауға мүмкіндік береді.

Ұсынылып отырылған модельдің *мақсаттық-мазмұндық блогында* рухани дүниетанымының құрамдас бөліктерінің (дүниетанымдық қажеттілік, дүниетанымдық білім, дүниетанымдық қабілет), көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының этнодизайн негізінде қалыптастырудың өзара байланысты компоненттерінің (мотивациялық, когнитивтік, іс-әрекеттік) мазмұны мен мәні ашып көрсетіледі. Мұнда алдымен көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының құрамдас бөліктері және олардың сипаттамасы ұсынылады: этнодизайн – бұл заттардың көркемдік үлгісін жасау, дүниетаным – бұл қоршаған әлемге қатынасын білдіретін көзқарастар жүйесі.

Біздің пікірімізше, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының құрамдас бөліктеріне келесілерді жатқызуға болады:

- дүниетанымдық қажеттілік (тұлғаны мақсатқа жетелейтін қозғаушы күшретінде жоғары жалпыадамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылық, дүниетанымдық белсенділік білім беру жүйесінің дамуына үлес қосу арқылы қоғамымызға пайда алып келуге мүмкіндік береді);

- дүниетанымдық білім (тұлғаның дүниеге көзқарасының біртұтастығын сипаттауда арнайы білімді меңгеру, еңбектің мазмұнын тану, осы бағытта үнемі өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін көрсетеді);

- дүниетанымдық қабілет (тұлғаның дүниетанымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға икемділігіретінде өзіндік нәтижелерге қол жеткізуге талаптануын, ғылыми жаңалық ашуға ұмтылысын, дүниетанымдық сананың, шығармашылықпен жұмыс жасауға мүмкіндіктің болуын, еңбегінің ерекше тұстарын сезінуін сипаттайды).

Сондықтан рухани дүниетанымының құрамдас бөліктері (дүниетанымдық қажеттілік, дүниетанымдық білім, дүниетанымдық қабілет) көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруды бағалау өлшемдері ретінде алынады.

Дүниетанымдық қажеттілік өлшемі студенттердің мотивтерін, қажеттіліктерін, құндылық-тарын және шығармашылық көрінісін бағалауға бағытталады, ол көркем білім беру мамандығы студенттерін кәсіби даярлау үдерісінде рухани дүниетанымын қалыптастыру үдерісінде көркемдік және дизайнерлік дағдылары мен құзыреттілігін дамытуда курстан курсқа өткен сайын өзгеріп отырады.

Дүниетанымдық білім өлшемінің мазмұны пәндік аймақпен анықталады, сондықтан көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру үдерісі мета-пәндік түсінікке сүйене отырып, бұл өлшемді тек пәндік білім тұрғысында ғана емес, этнодизайн негізінде қолөнер бұйымдарын жасауға қажетті кәсіби құзыреттілігін (білім, білік және дағды) қалыптастыруда жүзеге асырады.

Дүниетанымдық қабілет өлшемі меңгерілген жалпылама білім мен дағдыларды жобалау және шығармашылық іс-әрекетте қолдануды, сонымен қатар этнодизайн қызметін жүзеге

асыруда жинақталған тәжірибені сипаттайды, оның көрсеткіштері студенттердің іздену, өңдеу және қолдану қабілеті, этножобаны әзірлеу барысында алынған ақпаратты меңгеру, жоспарлау және болжау мүмкіндігі болып табылады

Сондықтан көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этно-дизайн негізінде қалыптастыруға негіз болатын жалпылама дағдылардың тізімі анықталады: жобалау және шығармашылық белсенділігін арттырудың әдістері мен құралдарын білу; жобалау-шығармашылық іс-әрекеттің маңызды ерекшеліктері туралы, оның адамның трансформациялық әрекетін ұйымдастыру тәсілі ретіндегі ерекшелігі туралы білім; жобалау және шығармашылық қызметтің технологиялық негіздері туралы білім. Осы жалпылама білімді қалыптастыру көрсеткіштері ретінде дәстүрлі көрсеткіштер алынады: білімнің көлемі, білімнің толықтығы, білімнің тереңдігі, солардың негізінде білім, білік және дағдылардың қалыптасуы және тәжірибе жинақтау мүмкіндігі және т.б.

Зерттеуімізде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этно-дизайн негізінде қалыптастыру моделінің мазмұндық блогын сипаттауда осы сала мамандарының да ғылыми зерттеу жұмыстарына талдау жасалады. З.Ю. Максимованың пікірінше, «этнодизайн» ұғымы салыстырмалы түрде жақында қолданыла бастады және екі компоненттен тұрады: «этникалық» және «дизайн». «Этнос» (грек тілінен аударғанда – тайпа, халық) – бір аумақта ұзақ уақыт өмір сүретін адамдардың белгілі бір тобы. Мұндай топқа әлеуметтік тұтастық, сондай-ақ ортақ тіл мен мәдениет тән. Дизайн (ағылшын тілінен дизайн – жобалау, сызу, бейнелеу, суреттеу, жоспарлау деген сөз) – өнеркәсіптік тауарлар мен бұйымдардың эстетикалық және практикалық сипаттамаларын жобалау, сондай-ақ оларды осы белгілерге сәйкес жасау. Сондықтан дизайндық бұйымды орындау кезінде студенттің этномәдени мотивтерді қабылдау ерекшеліктерін есепке алуға бағытталған көркемдік-конструкторлық құзыреттілігін дамыту үдерісінде студенттердің жобалау-шығармашылық әрекетін белсендіру құралы ретінде этнодизайнды деңгейлік жіктейді: темперамент деңгейі; психикалық процестердің сипаттамасы деңгейі; тәжірибе деңгейі; тұлғалық бағдарлық деңгейі [11, б.90].

Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың компоненттері анықталады:

-мотивациялық компонент (студенттердің шығармашылық көрінісін ынталандыратын мотивтер, мақсаттар, қажеттіліктер, құндылықтар);

- когнитивтік компонент (студенттердің этнодизайн құралдарын кеңінен тарату және түрлендіру қасиетіне ие кәсіптік білім, білік және дағдылары);

-іс-әрекеттік компонент (студенттердің этникалық стильде дизайн жобасын әзірлеуде және оны көркемдік ресімдеуде, нақты іс-әрекетте этнодизайнерлік қызметті жүзеге асыруда кәсіби дағдылар мен тәжірибені меңгеруі және практикалық тұрғыдан қолдануы).

Ұсынылып отырған модельдің іс-әрекеттік-технологиялық блогы этнодизайн негізінде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру тетігі мен алгоритмін қамтиды. Сондықтан тетіктің бірінші бөлігінде этнодизайн негізінде білімді, одан кейін дағдыларды, жалпылама дағдыларды, құзыреттіліктерді және ең соңында кәсіби құзыреттіліктерді кезең-кезеңімен қалыптастырудың дидактикалық тізбегі ұсынылуы тиіс. Тетіктің екінші бөлігі осы дидактикалық тізбекті іске асыру курстан курсқа қалай өтетінін, қандай пәндердің мазмұны дайындық бағытында жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында көзделген құзыреттердің (құзыреттілік – оқу үдерісінде алған білімді, шеберлік пен дағдыны кәсіби қызметте практикалық тұрғыда пайдалана білу қабілеті) қалыптасуына мүмкіндік береді.

Нәтижелер. Ұсынылған тетік этнодизайн құралдары негізінде көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастырудың әзірленген алгоритмімен реттелген, ол бірнеше кезеңдерді қамтиды:

- бірінші кезең – көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру деңгейінің педагогикалық диагностикасы, бұл оқытушыға рухани дүниетанымын қалыптастыруда этномәдени құзыреттілігін дамыту бойынша одан әрі жұмыс жоспарын қарастыруға мүмкіндік береді. Студенттердің жобалау-шығармашылық әрекетін ұйымдастырудың бастапқы кезеңінде әртүрлі халықтардың тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрлері мен қолөнері туралы ақпаратты белсенді іздеуге жағдай жасауды көздейтін ізденіс және репродуктивті оқыту әдістері қолданылады; болашақ өнімді өндіру бойынша жұмыс жоспарын құру (этникалық стильді, материалдарды, жабдықтарды және техниканы таңдау);

- екінші кезең университеттің білім беру қызметінің бүкіл жүйесін қайта қарауды, студенттердің өз белсенділігіне негізделген оқытудың озық нысандары мен әдістерін әзірлеуді және сынақтан өткізуді (оқу үдерісіне ұлттық мәдениеттің ерекшеліктері, сәндік-қолданбалы өнерде қолданылатын этнодизайн құралдары енгізілетін қосымша арнайы курстарды, факультативтерді енгізу) қамтиды. Бұл кезеңде зерттеу әдісі жиі қолданылады, оның көмегімен студенттердің шығармашылық ізденіс жұмыстары ұйымдастырылады, нәтижесінде іс-әрекеттің «өнімін» шығаруға және талдауға бағытталған іс-шаралар ұйымдас-тырылады;

- үшінші қорытынды кезең университеттің көпмәдениетті білім беру ортасында алған білімдерін іс жүзінде жүзеге асыру үшін қолайлы жағдай жасаумен сипатталады. Бұл кезеңде демонстрация әдісі қолданылады, оның барысында студенттердің жобалау және шығармашылық іс-әрекеттерінің нәтижелерін көрсетуге, идеяларын қорғауға және дәлелдеуге, түрлі байқаулар мен көрмелерге қатысуға баса назар аударылады. Сонымен, этнодизайн негізінде көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру технологиясы дидактикалық тізбекті (Білім → Білік → Дағды → Рухани дүниетаным → Құзыреттілік → Кәсіби құзыреттілік) жүзеге асыру тетіктерін жүзеге асырудың жиынтығы болып табылады. Студенттерді болашақ маман ретінде курстық оқыту кезінде және олардың этномәдени білімінің даму деңгейін педагогикалық диагностикалауды (1-кезең) қамтитын осы тетікті қадамдық алгоритмдік реттеу, қосымша арнайы курстар, факультативтер (2 кезең) және қорытынды (3 кезең) студенттердің жобалық жобаларының нәтижелерін көрсетеді.

Ұсынылып отырылыған модельдің бағалау-нәтижелік блогында этнодизайн негізінде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыруды бағалау өлшемдері (дүниетанымдық қажеттілік, дүниетанымдық білім, дүниетанымдық қабілет) мен көрсеткіштері және деңгейлері (төмен, орта, жоғары) сипатталады.

Осы тұрғыдан алғанда, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыруда ғылым, өнер және адамгершіліктің қоғамдағы әлеуметтік-функционалдық маңыздылығының табиғатына сәйкестілігі ескеріледі. Өйткені, ғылым мен өнердің өзара әрекеттестігі, ең алдымен, дүниетаным деңгейінде көрініс табады. Сондай-ақ ғылым мен өнер дүниетанымның құрылымына енгізіледі, студент тұлғасының тұтас дүниетанымын қалыптастыру үшін қажетті мүмкіндіктер туғызады. Мысалы: ғылым адамның дүниетанымына, дүниені тануына және дүниені түсінуіне әсер етсе, ал өнер көркемдік қабылдау жүйесі арқылы қоғамдық пікірді қалыптастырады.

Заманауи жағдайлар адамзаттық іс-әрекет үдерісінде рухани-шығармашылық қағида арқылы мәдениетте белсенділік танытып, шығармашылық және синтетикалық түрде әрекет ететін адамның дүниетанымын зерттеудің жолын іздестірудің қажеттілігін көрсетеді. Дүниетаным адам іс-әрекетінің сан алуан түрлі салаларына қатысты өмірлік мәні бар мәселелерді қамтиды. Сонымен қатар келесі қағидаларға сүйену қажет:

- жүйелілік қағидасы (жүйе және элемент, байланыстар мен қатынастар, формасы және мазмұны, құрылымы және қызметі, бірегейлігі және жаппай);

- ғылыми негізделген қағидасы (эстетикалық және әлеуметтік, эстетикалық және экономикалық, эстетикалық және эргономикалық, эстетикалық және психологиялық, эстетикалық және коммуникативтік, эстетикалық және көркемдік);

- ұжымдыққағидасы(субъективті және объективті, коммуникабельділік және бәсекеге қабілеттілік, жеке даралық және жекелік емес, ымыраға келу және ымырасыздық, диалог және монолог);

- әдістемелік шарттылық қағидасы(мақсат және құралдар, мақсаттары мен әдістері, анализ және синтез, процесс және нәтиже (өнім), формасы мағынасының қалыптасуы, эстетикалық және технологиялық, конструктивтік және сәндік, көркемдік),

- гуманистік бағыттылыққағидасы(материалдық және рухани, мәдени және табиғи, антропологиялық және техникалық, эстетикалық және утилитарлық, тұлғалық және қоғамдық, ұлттық және әмбебаптық). Бұл қағидалар және олардың өзара байланысты жұптық категорияларда көрініс тапқан заңдылықтары жобалаудың мақсаттары мен функцияларымен бірге оның теориялық және әдіснамалық негізін құрайды.

Этнодизайн этникалық фон құру және ұлттық бірегейлікті қалыптастыру мақсатында қазіргі мәдени кеңістікте этникалық элементтерді (материалдық, әлеуметтік, рухани) пайдалануды көздейді. К.А. Кондратьеваның пікірінше, этнодизайн бүгінгі таңда «бір жағынан жаңғыртудың, жаңарудың және екінші жағынан сабақтастықтың, құндылық сабақтастығының арақатынасы» болып табылады [12, б.61].

«Этнодизайн» сөзтіркесі заманауи дизайнның көркемдік, эстетикалық, этникалық, конструктивтік және технологиялық компоненттерін қамтиды. Этнодизайн құралдары этникалық сәйкестендіру тұрғысынан дизайн мен пластикалық өнерге ортақ бейнелі және мәнерлі құралдар болып табылады, олар: түс, пропорция, текстура, пішін, нүкте, көлем және кеңістік. Бұл элементтер белгілі бір ұлтқа тән композицияның тарихи қалыптасқан принциптері: қозғалыс пен ырғақ, симметрия мен асимметрия, тепе-теңдік пен динамика негізінде біріктірілген. Түс және пропорция бойынша қарама-қарсы шешімдердің үйлесімділігі этнодизайнда өнердің негізгі типтік құралы болып табылады. Бұл элементтер белгілі бір ұлттық мәдениетке тән бейнелеу және композициялық құралдар (қозғалыс пен ырғақ, симметрия мен асимметрия, тепе-теңдік пен динамика) негізінде біріктіріледі. Демек, «этнодизайн» тарихи қалыптасқан қағидаларға негізінде бұйымдарды көркемдік жобалау дегенді білдіреді [13, б.190].

Талқылау. Сонымен, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптасу деңгейлерін анықтауға мүмкіндік беретін компоненттер, өлшемдер мен көрсеткіштер сипаттамасы ұсынылады (1-кесте).

Кесте 1. Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастырудың компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері

<i>Компоненттері</i>	<i>Өлшемдері</i>	<i>Көрсеткіштері</i>
Мотивациялық компонент	дүниетанымдық қажеттілік	мақсатқа жетелейтін қозғаушы күші, танып білуге құштарлығы; жалпыадамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылығы, дүниетанымдық белсенділігінің болуы; дүниетанымын ынталандыратын мотивтері, мақсаттары, қажеттіліктері, құндылықтарының болуы
Когнитивтік компонент	дүниетанымдық білім	дүниеге көзқарастың тұтастығы; арнайы білімді меңгеруге, нақты еңбектің мазмұнын тануға талаптануы; этнодизайн құралдарын кеңінен тарату және түрлендіру қасиетіне ие кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы
Іс-әрекеттік компонент	дүниетанымдық қабілет	ғылыми жаңалық ашуға ұмтылысының болуы; шығармашылықпен жұмыс жасауға ынталануы, еңбегінің

		ерекше тұстарын сезінуі; этникалық стильде қолөнер туындыларын әзірлеуде және оны көркемдік ресімдеуде, нақты іс-әрекетті жүзеге асыруда кәсіби дағдылар мен тәжірибені меңгеруі және практикалық тұрғыдан қолдана алуы
--	--	---

Сонымен, кестеде көрсетілген сипаттамаға сәйкес этнодизайн негізінде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымының қалыптасуының жоғары, орта, төмен деңгейлері анықталауы тиіс:

Жоғары деңгей: Студенттердің рухани дүниетанымы жоғары деңгейде қалыптасқан, мақсатқа жетелейтін қозғаушы күші мен танып білуге құштарлығы тұрақты, жалпы-адамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылығы бар, дүниетанымдық белсенділігі дамыған; дүниетанымын ынталандыратын мотивтері, мақсаттары, қажеттіліктері, құндылықтары мен дүниеге біртұтас көзқарасы қалыптасқан; арнайы білімді меңгеруге, нақты еңбектің мазмұнын тануға талабы жоғары, дүниетанымдық іс-әрекетінде үнемі өзін-өзі жетілдіреді, этнодизайн құралдарын кеңінен тарату және түрлендіру қасиетіне ие, кәсіптік білімі, біліктілігі және дағдылары қалыптасқан; дүниетанымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға икемді, шығармашылық жұмыста өзіндік нәтижелерге қол жеткізеді, ғылыми жаңалық ашуға ұмтылысы бар, шығармашылықпен жұмыс жасайды, еңбегінің ерекше тұстарын сезінеді, этникалық стильде әзірлеуде және оны көркемдік ресімдеуде, нақты іс-әрекетті жүзеге асыруда кәсіби дағдылары мен тәжірибені меңгерген және практикалық тұрғыдан қолданады.

Орта деңгей: Студенттердің рухани дүниетанымы орташа деңгейде қалыптасқан, мақсатқа жетелейтін қозғаушы күші мен танып білуге құштарлығы тұрақсыз, жалпыадамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылығы бар, дүниетанымдық белсенділігі орташа дамыған, дүниетанымын ынталандыратын мотивтері, мақсаттары, қажеттіліктері, құндылықтары мен дүниеге біртұтас көзқарасы қалыптасқан, бірақ оны практикалық тұрғыдан көрсете алмайды; арнайы білімді меңгеруге, нақты еңбектің мазмұнын тануға талабы орташа, дүниетанымдық іс-әрекетінде өзін-өзі жетілдіре алмайды, этнодизайн құралдарын тарату және түрлендіру қасиетін иеленбеген, кәсіптік білімі, біліктілігі және дағдылары қалыптасқанмен, оны өз берімен қолдана алмайды; дүниетанымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға икемділігі орташа, шығармашылық жұмыста өзіндік нәтижелерге қол жеткізу қиындық тудырады, шығармашылықпен жұмыс жасауға талаптанады, этникалық стильде әзірлеуде және оны көркемдік ресімдеуде, нақты іс-әрекетті жүзеге асыруда кәсіби дағдыларын практикалық тұрғыдан қолдана алмайды.

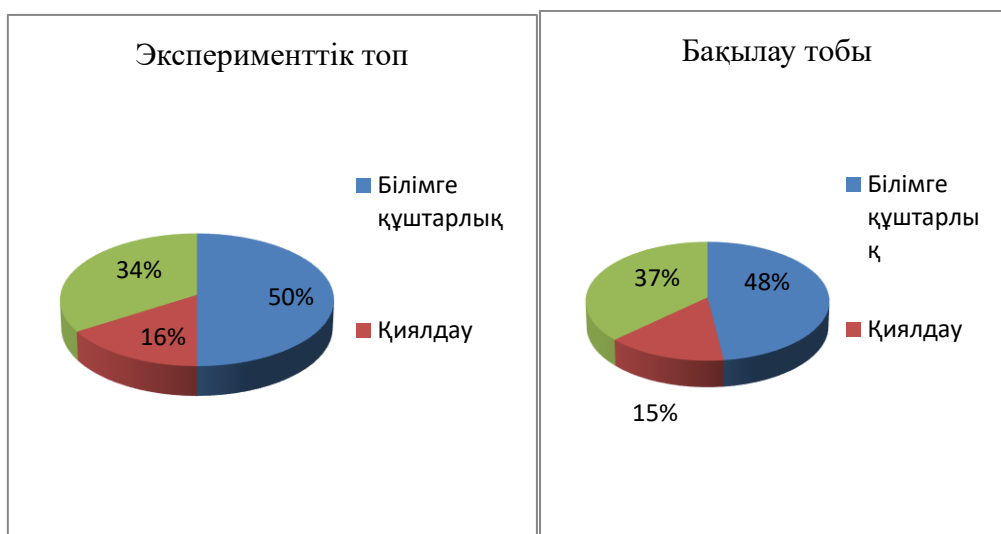
Төмен деңгей: Студенттердің рухани дүниетанымы төмен деңгейде қалыптасқан, мақсатқа жетелейтін қозғаушы күші мен танып білуге құштарлығы жоқ, жалпыадамзаттық құндылықтар мен қажеттіліктерге әлеуметтік бағыттылығы бар болғанымен, дүниетанымдық белсенділік танытпайды, дүниетанымын ынталандыратын мотивтері, мақсаттары, қажеттіліктері, құндылықтары мен дүниеге біртұтас көзқарасы қалыптасқан, бірақ оны практикалық тұрғыдан көрсете алмайды; арнайы білімді меңгеруге, нақты еңбектің мазмұнын тануға талабы төмен, дүниетанымдық іс-әрекетінде өзін-өзі жетілдіре алмайды, этнодизайн құралдарын тарату және түрлендіру қасиетін иеленбеген, кәсіптік білімі, біліктілігі және дағдылары қалыптаспаған; дүниетанымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға икемділігі төмен, шығармашылық жұмыста өзіндік нәтижелерге қол жеткізе алмайды, шығармашылықпен жұмыс жасауға талаптанбайды, этникалық стильде әзірлеу және оны көркемдік ресімдеу, нақты іс-әрекетті жүзеге асыру үшін қажетті кәсіби дағдылары қалыптаспаған.

Сондықтан көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің компоненттерінің (мотивациялық, когнитивтік, іс-әрекеттік) қалыптасуының алғашқы деңгейін анықтау мақсатында эксперименттік тәжірибе-

де қолданылатын әдістемелер таңдап алынады. Бұл таңдап алынған әдістемелер көмегімен алынған барлық диагностикаланатын көрсеткіштер бойынша деректер эксперименттік және бақылау топтары студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптасу деңгейін анықтауға негіз болды. Соның ішінде, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру моделінің іс-әрекеттік компонентінің қалыптасу деңгейін анықтауда Е.Е.Туниктің «Жеке тұлғаның шығармашылығын диагностикалау» әдістемесі қолданылады. Бұл әдістеме болашақ маманның қаншалықты шығармашыл адам екенін, шығармашылық ойлау, шығармашылық белсенділік деңгейін айқындайды. Нұсқау бойынша 50 сұрақ берілген жауап парағы ұсынылады, әр сұраққа бір ғана жауаптан белгілеу қажет. Мәліметтерді өңдеу барысында кілтпен салыстыруға болады [14, б.42] (1-сурет).

Суретте көрсетілгендей, бұл әдістеме бойынша алынған нәтижелерді талдау төрт фактордың арақатынасы арқылы тұлғаның шығармашылық қабілетін анықтау үшін қолданылады, олар: Білуге құштарлық (Қ); Қиялдау қабілеті (қ); Қиындықты жеңу (к); Қауіп-қатерге бейімделу (Б). Мұндағы әрбір аталған фактор бойынша төрт өңделмеген көрсеткіштер, сонымен бірге олардың жалпы жинақталған қосындысы негізге алынып, мәліметтерді жауап кілтіне сәйкес анықтауға болады.

Эксперименттік топтағы студенттердің 50% Білуге құштарлық (Қ), 16% Қиялдау қабілеті (қ), 15% Қиындықты жеңу (к) және 19% Қауіп-қатерге бейімделу (Б) факторларын таңдап алса, ал бақылау тобындағы студенттердің 48% Білуге құштарлық (Қ), 15% Қиялдау қабілеті (қ), 16% Қиындықты жеңу (к) және 21% Қауіп-қатерге бейімделу (Б) факторларын таңдайды.

Сурет 1– Е.Е.Туниктің «Жеке тұлғаның шығармашылығын диагностикалау» әдістемесінің нәтижесі (анықтау эксперименті)

Қорытынды. Сонымен, көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру ұлтымызға тән композициялық құралдарды пайдалана отырып, қолөнер бұйымдар жасаудағы көркемдік, технологиялық білімдермен қатар біліктіліктерін, дағдылары мен тәжірибесін қалыптастыру үдерісі. Мұнда оқу жоспарының вариативті бөлігінің бірнеше пәндері бойынша тақырыптарды меңгеруді, оқу тәжірибесінің бөлігі ретінде практикалық тапсырмаларды орындауды, өздік жұмысты орындау кезінде зерттеуді қамтиды. Пән бойынша оқу бағдарламаларын, кәсіптік білім беру және қосымша білім берудің оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау нәтижесінде этнодизайн негізінде рухани дүниетанымын этнодизайн негізінде қалыптастыру мәселесі өзектілігін айқындай түседі. Дүниетанымның пәндік-мазмұндық жағы жеке тұлғаның өмірлік

ұстанымын белсендіру мәселелерін қарастырады. Мұнда рухани дүниетанымның пәндік бағыттылығы тұлғаның көзқарасы қалыптасқан объективті және субъективті шынайылық саласына байланысты, оның өзіндік ерекшелігі бүкіл дүниетанымдық құрылымды, яғни көзқарастар, идеалдар, нанымдар жиынтығын және айналадағы ақиқат шындықты білудің белгілі бір тәсілдерін анықтайтын ғылыми білімге негізделеді. Ұлт, фольклор және этникалық тақырып адам іс-әрекетінің көптеген салаларында (өнерде, сәнде, әдебиетте және бұқаралық ақпарат құралдарында) танымал.

Зерттеуімізде «Сәндік қолданбалы өнер негіздері» оқу курсы мысалында этнодизайн негізінде көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Бұл пәннің негізгі міндеті студенттердің көркемдік қабылдауын, композициялық ойлауын және кәсіби көзқарасын дамыту, көркем шығарманың ішкі құрылымы мен бейнелі құрылымын терең түсінуді және оның көрерменге эмоционалдық әсерін ұйымдастыру болып табылады. Сәндік-қолданбалы өнер әлемдік көркем мәдениеттің негізі, даналық пен әсемдіктің таусылмас қайнар көзі. Халықтың көркем қолөнер кәсіби қазіргі мәдениеттің айқын құбылысы ретінде көне дәстүрлерді сақтауға және одан ары дамытуға негіз болды. Қолөнер туындылары қайталанбас әрі алуан түрлі туынды, ол әсем әшекейлерден және шағын ойыншықтардан бастап күрделі кестеленген композицияларға дейін және көлемді кілемдерді, тоқыма матадан жасалған көп заттық жиынтықтарды, шыны, ағаш және металл бұйымдардарын қамтиды. Сондықтан құзыреттілікке бағытталған оқу нәтижелеріне қол жеткізу үшін кәсіби теориялық білімдері мен практикалық дағдыларын үнемі өз бетімен жетілдіруге деген жүйелі көзқарастары қалыптасады.

Осы орайда, студенттердің этнодизайн негізінде көркем халықтық қолөнермен тұрақты байланысы олардың рухани дүниетанымын қалыптастыруға, көркем шығармашылықтың жоғары үлгілерін жасауға, қазіргі ұрпақтың этнокөркемдік мәдениетін дамытуға бағытталған көркемдік білім берудің рөлі мен алатын орнының өзіндік ерекшелігін анықтайды. Көркем білім берудің алға қойылған міндеттері мен мәселелерін жүзеге асырудың тиімділігі студенттердің шығармашылық түрленуіне, өзін-өзі жүзеге асыру қабілетін дамытуға, атап айтқанда, қоршаған шындықты сәндік-қолданбалы эстетикалық түрлендіруіне байланысты. Көркем білім беру – бұл адамның өз халқы мен адамзаттың көркемдік мәдениетін меңгеру және беру үдерісі, тұтас тұлғаны, оның руханилығын, шығармашылық даралығын, интеллектуалдық және эмоционалдық байлығын дамыту мен қалыптастырудың маңызды тәсілдерінің біріне саналады.

Этнодизайнның жеке тұлғаның рухани қалыптасуы, өзін-өзі танытуы тұрғысынан, әлеуметтік салада да әлеуетті мүмкіндіктері жоғары. Дегенмен, мүмкіндіктерді жүзеге асыру рухани мәдениет өнімдерін жасау, сақтау және тарату институттары қауымдастығында жүзеге асырылуы мүмкін. Шығармашылық іс-әрекет әлеуметтік бейімделу және жеке тұлғаның қалыптасу және даму үдерістерін реттеу функцияларын да атқарады.

Сонымен, этнодизайн негізінде көркемдік білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымын қалыптастыру үшін әзірленген модель осы үдерістің мәніне тереңірек еруге ықпал етеді, негізгі ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарды жүзеге асыруға, студенттердің рухани дүниетанымның қалыптасуының жоғары деңгейіне жетуіне мүмкіндік береді. Жалпы рухани дүниетаным материалдық нәрсе емес, бұл адамның ойлауы мен санасының көрсеткіші, адамның психикалық ерекшеліктерінің көрінісі, сана мен іс-әрекеттің нәтижесі. Көркем білім беру мамандығы студенттерінің рухани дүниетанымы эстетикалық және технологиялық сипаттағы мәселелерді шешудегі жеке қабілетін, жалпылама білім, білік және дағдыны кәсіби іс-әрекетінің қолдануын сипаттайды. Демек, этнодизайн негізінде көркем білім беру әрбір тұлғаның шығармашылық әлеуетін сапалы түрлендіруге ықпал ететін күрделі үдеріс болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аймагамбетова Қ.А. Бастауыш сыныптарда дүниетануды оқытудың ғылыми – әдістемелік негіздері: пед. ғыл. докт. автореф. – Алматы, 1998. – 41 б.

2. Бейсенбаева. А.А Теория и практика гуманизации школьного образования. – Алматы: Ғылым, 1998. –225 с.
3. Педагогическая и мировоззренческая культура педагога// Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы «Педагогика ғылымдары сериясы» №2(38), 2013. – Б.128-131.
4. Deckard S., Berndt K., Filakouridis M., Iverson T., DeWitt D. A. *The Role of Educational Factors in Students' Creative Outlook*// *Journal of Creation*, vol. 17, no. 1, pp. 70–72, 2003.
5. Natsis E. (2016) *A new discourse on spirituality in public education. confronting the challenges in a post-secular society*, *International Journal of Children's Spirituality*, 21 (1): 66-77. DOI: 10.1080/1364436X.2016.1154818 (in Eng.).
6. Paridinova B.Zh., Nassimov M.O., Maigeldiyeva Sh.M. (2019) *Development of the spiritual worldview of the future teachers: basic concepts, essence and problems* // *Psychology and Education*, 56 (2): 93-104 (in Eng.).
7. Краевский В.В. *Образование и воспитание в контексте педагогической науки*//*Мир психологии*. – 2001. – № 4. – С. 209-216.
8. Штофф В.А. *Моделирование и философия: монография*. – М.: Наука, 1966. – 301с.
9. Шарипова Э.Ф. *Компетентный подход в технологическом образовании: формирование общетехнологической компетенции будущих учителей*. – Челябинск, 2015. 202 с.
10. Кожуховская С.М. *Дизайн-образование: структура, содержание и методы реализации. Автореф. док. пед. наук*. – М., 2011. – 42с.
11. Максимова З.Ю. *Этнодизайн как средство формирования художественно-оформительской компетенции будущих педагогов профессионального обучения* // *Материалы Международной научно-практической конференции «Научное и образовательное пространство в условиях вызовов современности»*. – Чебоксары, 2021. – С. 89-97
12. Кондратьева К.А. *Дизайн и экология культуры*. –М.: Пед.-изд. гр. МГХПУ им. Строганова. 2000. -105с.
13. Alzhanov, G., Smanova, A., Zor, A., Rabilova, Z., Ryssymbetov, Y., & Karabalin, U. (2022). *Formation of a spiritual worldview in students of art education specialties with the help of ethno-design technology*. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 14(1), 2020. P189-199. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i1.6715>
14. Туник Е.Е. *Диагностика креативности. Методическое руководство*. – СПб.: ИМАТОН, 1998. -170 с.

Reference:

1. Aimagambetova K.A. *Bastawış sıniptarda dñnietanwdı oqıtwdıñ ğılımi – ädistemelik negizderi*/[Scientific and methodological bases of teaching world studies in primary classes]: *ped.ġıl.dokt.avtoref*. –Almaty, 1998. –41 p.
2. Beisenbaeva. A.A *Teoriya i praktika gumanizatsii shkol'nogo obrazovaniya* [Theory and practice of humanization of school education]. –Almaty: Gylım, 1998. –225 p.
3. Bulshekbaeva A. *Pedagogicheskaya i mirovozzrencheskaya kul'tura pedagoga* [Pedagogical and worldview culture of the teacher]//*Vestnik KazNPU im. Abaya Seriya «Pedagogicheskoy nauki»* No. 2 (38), 2013. – P.128-131.
4. Deckard S., Berndt K., Filakouridis M., Iverson T., DeWitt D. A. *The Role of Educational Factors in Students' Creative Outlook*// *Journal of Creation*, vol. 17, no. 1, pp. 70–72, 2003. (in Eng.).
5. Natsis E. (2016) *A new discourse on spirituality in public education. confronting the challenges in a post-secular society*, *International Journal of Children's Spirituality*, 21 (1): 66-77. DOI: 10.1080/1364436X.2016.1154818 (in Eng.).
6. Paridinova B.Zh., Nassimov M.O., Maigeldiyeva Sh.M. (2019) *Development of the spiritual worldview of the future teachers: basic concepts, essence and problems* // *Psychology and Education*, 56 (2): 93-104 (in Eng.).
7. Kraevsky V.V. *Obrazovaniye i vospitaniye v kontekste pedagogicheskoy nauki* [Education and upbringing in the context of pedagogical science]//*Mir psikhologii*. – 2001. – No. 4. – P. 209-216.
8. Shtof V.A. *Modelirovaniye i filosofiya*[Modeling and philosophy]: *monografiya*. –М.: Nauka, 1966.–301 p.
9. Sharipova E.F. *Kompetentnostnyy podkhod v tekhnologicheskom obrazovanii: formirovaniye obshchetekhnologicheskoy kompetentsii budushchikh uchiteley* [Competence-based approach in technological education: developing general technological competence of future teachers]. – Chelyabinsk, 2015. 202 p.
10. Kozhukhovskaya S.M. *Dizayn-obrazovaniye: struktura, sodержaniye i metody realizatsii*. [Design education: structure, content and methods of implementation]. *Avtoref. dok. ped. nauk*. М., 2011. – 42 p.
11. Maksimova Z.Yu. *Etnodizayn kak sredstvo formirovaniya khudozhestvenno-oformitel'skoy kompetentnosti budushchikh pedagogov professional'nogo obucheniya* [Ethnodesign as a means of developing the artistic and design competence of future vocational teachers] // *Materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Nauchnoye i obrazovatel'noye prostranstvo v usloviyakh vyzovov sovremennosti»*. – Cheboksary, 2021. – P. 89-97
12. Kondratyeva K.A. *Dizayn i ekologiya kul'tury* [Design and ecology of culture]. – М.: Red.-izd. gr. MGKHPU im. Stroganova. 2000. -105 p.
13. Alzhanov, G., Smanova, A., Zor, A., Rabilova, Z., Ryssymbetov, Y., & Karabalin, U. (2022). *Formation of a spiritual worldview in students of art education specialties with the help of ethno-design technology*. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 14(1), 2020. P189-199. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i1.6715>(in Eng.).
14. Tunik E.E. *Diagnostika kreativnosti* [Diagnosis of creativity]. *Metodicheskoye rukovodstvo*. – St. Petersburg: IMATON, 1998. -170 p.